

**ГАЛУЗЕВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ
ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ З ВИРОБНИЦТВА
ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ**

**Макаренко П.М., д. е. н., професор, член-кореспондент НААН України
Полтавська державна аграрна академія;**

Андрєєнко Н. В., к. е. н.

Полтавський інститут економіки і права

Викладені результати дослідження щодо особливостей формування потенціалу переробних підприємств з виробництва харчових продуктів. Запропоновано модель багатоаспектного аналізу потенціалу організацій як рушійної сили розвитку, де поряд із основними поняттями „потенціалу” розглядається взаємодія з іншими економічними категоріями „інновації”, „розвиток” та „сталий розвиток”. Виділено характерні особливості потенціалу переробних підприємств з виробництва харчових продуктів, які полягають у формуванні або корегуванні виробничої системи; визначенні одиниць виміру потенціалу як натуральних; основними суб'єктами оцінки потенціалу переробних підприємств, окрім власника та конкурентів підприємства, також виступають регіони та держава.

The results of research on the characteristics of building capacity of processing plants for the production of food. The model of multidimensional analysis of potential organizations as the driving force of development, which, along with the basic concepts of "capacity" is considered the interaction with other economic categories "Innovation", "development" and "sustainable development". Highlight the characteristics of potential processing plants producing foods that are in formation or adjustment of the production system; identifying potential units as natural; main actors assess the potential of processing plants, other than the owner of the company and competitors, as are the regions and the state.

Постановка проблеми. У сучасних економічних умовах перед переробними підприємствами постало завдання не тільки виживання, а й забезпечення безперервного розвитку та нарощування свого потенціалу. З огляду на це пріоритетним завданням топ-менеджерів переробного підприємства є своєчасна оцінка потенціалу з метою підвищення ефективності функціонування та конкурентоспроможності його на ринку.

В той же час перехід до ринкової трансформації вітчизняної економіки зумовлює принципову зміну поглядів щодо підходів до формування потенціалу підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням визначення категоріальної сутності, наукової атрибуції поняття „потенціал”, проблемам його формування і оптимізації було присвячено праці багатьох вчених, зокрема: О. Балацького, В. Герасимчука, Е. Горбунова, А. Заїнчковського, П. Ігнатенко, Т. Калінеску, І. Лукінова, В. Москаленко, Б. Мочалової, О. Олексюк, В. Самочкіна, О. Федоріна, А. Чорних, Т. Циби, Л. Шевченко та ін.

Теоретико-методологічні та методичні аспекти проблеми розвитку переробної промисловості як однієї з провідних галузей народногосподарського комплексу досліджувалися і висвітлені певною мірою в економічній літературі, зокрема в працях О.В. Богомоллова, В.М. Бондаренко, О.Б. Бутніка-Сіверського, А.О. Заїнчковського, Н.І. Кирич, Г.Є. Колеснікова, М.Я. Коробова, Д.Ф. Крисанова, С.М. Кучеренко, Н.А. Мазур, П.М. Макаренка, М. В. Місюк, В.Я. Плахотіна, М.І. Телегунь, О.А. Шуста та інших дослідників.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження існуючих особливостей формування потенціалу переробних підприємств з виробництва харчових продуктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Потенціал (лат. *potentia*) – це 1) можливість, потужність, корисна властивість, що виявляється тоді, коли об'єкт, потенціал якого є предметом досліджень (держава, галузь, підприємство, особа тощо), здійснює певну діяльність, спрямовану на досягнення установлених цілей; 2) засоби, запаси та джерела, що є в наявності та можуть бути використані для досягнення певної мети, вирішення деякого завдання, а також можливості окремої особи, суспільства та держави в певній промисловості [5].

Характеристику потенціалу підприємств в передових зарубіжних країнах почали досліджувати в 60-х роках двадцятого сторіччя. Спочатку в трактуванні поняття „потенціал” у роботах закордонних вчених одержав розвиток тільки ресурсний підхід до даної проблеми. Він розвивався в двох напрямках: перше – потенціал являє собою сукупність ресурсів, виражених у вартісній формі (взаємовплив окремих ресурсів не враховувався); друге – потенціал є сукупністю ресурсів, здатних виробляти матеріальні блага. Цей метод можна назвати першим етапом дослідження економічного потенціалу.

У вітчизняній економічній літературі цей термін у широкому розумінні трактують як можливості, наявні сили, запаси, засоби, які можуть бути використані, або як рівень потужності у будь-якому відношенні, сукупність засобів, необхідних для чого-небудь. Тлумачний словник української мови також під цим терміном розуміє „приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов” [4].

Таким чином, терміни „потенціал”, „потенційний” означають наявність у кого-небудь (чи-то окремо взята людина, первинний робочий колектив, суспільство в цілому) прихованих можливостей, які ще не виявилися, або здатності діяти у відповідних сферах, забезпечувати конкурентоздатність [4].

Проблема підвищенням рівня конкурентоздатності продукції в умовах подальшого розвитку економіки є досить актуальною для одних із найважливіших підприємств вітчизняного виробництва – переробних.

Виробництво харчових продуктів групується за напрямками: виробництво м'ясної, рибної продукції, перероблення фруктів і овочів, виробництво жирів, молочної продукції, переробка зерна, виробництво кормів для тварин, напоїв та інших харчових продуктів.

Виробництво може здійснюватися самостійно, а також на користь третіх осіб, зокрема приватний забій худоби.

Формування різних ринкових форм господарювання у переробній промисловості пов'язане в першу чергу з певними особливостями та специфікою цієї галузі порівняно з іншими, тому що задоволення потреб населення продуктами харчування досить складна, багатопланова і незмінна проблема, яка стоїть перед суспільством на всіх ступенях його розвитку. Це зумовлюється низкою обставин: дефіцитом багатьох сировинних ресурсів, різним ступенем розвитку галузей, які безпосередньо виробляють продукти харчування, і пов'язаних з ними інших галузей, організацією надходжень продуктів харчування до споживача та багатьма іншими причинами. Причому, якщо сьогодні

проблема забезпечення продуктами харчування населення, через їх недостатнє виробництво, вирішується в напрямку кількісного збільшення продуктів, то в майбутньому вона буде видозмінюватися в бік максимізації особистого споживання. Це знаходить свій вияв у розробці раціональних норм харчування для різних груп населення. При цьому характерною рисою тут є не тільки забезпечення різноманітності продуктів споживання, але й стабільність споживання деяких з них протягом всього року (фрукти, овочі тощо). На практиці це означає перехід від сезонного до цілорічного споживання окремих продуктів харчування. Така постановка питання породжує проблему тривалого зберігання, що для багатьох продуктів є неможливим. Виходом з цього становища стала промислова переробка первинних продуктів харчування, яка дає змогу не тільки зберігати їх протягом тривалого часу (без втрати поживної цінності), але й значно розширювати їх асортимент, що дуже важливо для організації раціонального харчування, а також забезпечує їх зберігання при транспортуванні на великі відстані. Вирішення цих питань передбачає відповідну організаційну структуру галузі, а саме – певне поєднання великих, середніх та малих підприємств. У найзагальнішому вигляді при вирішенні цієї проблеми необхідно виходити з особливостей сировинного забезпечення підприємств переробної промисловості та специфіки споживання окремих продуктів харчування (масовість, щоденне споживання в поєднанні з іншими) [8].

З багатьох продуктів харчування склалися великі сировинні зони (овочі, соняшник, пшениця, цукрові буряки, картопля тощо), на базі яких були створені великі промислові підприємства. В умовах централізовано-планової системи господарювання, яка забезпечувала роботу сировинної зони для підприємства, ефект від масштабу виробництва певною мірою досягався. З переходом до ринкових відносин у роботі великих підприємств з'явилися труднощі, які знижують ефективність їх діяльності: вони слабо реагують на зміни в споживацькому попиті, нечутливі до новацій. У цих умовах малі підприємства стають тією необхідною ланкою, яка робить систему забезпечення населення продуктами харчування більш ефективною (швидко реагують на зміну попиту, менші витрати сировини, більш ефективно доводять до споживача). Продукти харчування підвищують загальну ефективність виробництва продуктів на основі поглиблення спеціалізації та кооперування з великими і середніми підприємствами. Проте, результативність роботи малих підприємств у виробництві продуктів харчування буде досягнута тільки тоді, коли вони займуть належне місце і становище в системі переробних підприємств [8].

Переробна промисловість являє собою конгломерат підгалузей, кожна з яких має різні види виробництв. Усі вони різняться не тільки виробництвом продуктів, але й умовами виробництва. Найбільш специфічні особливості переробної промисловості такі [8]:

- практично переробна промисловість характеризується як не одна галузь, матеріалом продукції, що виробляється, та її величезною різноманітністю;
- для низки її підгалузей (цукрова, консервна, виноробна, олійно-жирова) характерне сезонне виробництво, яке призводить до нерівномірного використання виробничих потужностей;
- необхідність розміщення виробництва значного виду продуктів харчування і організацій їх споживання, і на невеликій відстані від сировинної бази;

- значна залежність якості ряду продуктів від тривалості переробки сировини;
- строки зберігання більшості продуктів, як правило, обмежені;
- велика залежність від тари та упаковки продуктів;
- високі вимоги до якості продукції (свіжість, наявність вітамінів, смакові естетичність та ін.);
- часта змінність асортименту з багатьох продуктів;
- велика залежність якості продукції від якісних характеристик сировини;
- виробництво багатьох продуктів вимагає великої кількості сировини.

Усі вищевказані особливості визначають специфіку організації і технологій виробництва продуктів харчування, пошук нових форм господарювання в період ринкових відносин [3].

Багато в чому успішна діяльність підприємств переробної промисловості на ринку визначається потенціалом підприємства.

На підставі критичного аналізу сучасних концепцій визначення сутності потенціалу нами пропонується авторське визначення поняття „потенціал переробного підприємства з виробництва харчових продуктів” як інтегральне відображення поточних і майбутніх максимальних можливостей соціально-економічної системи (за допомогою притаманних їй персоналу підприємницьких здібностей) трансформувати вхідні ресурси в найбільш ефективні та раціональні за часом та продуктивністю економічні блага, що дозволить максимально задовольнити інтереси підприємства та суспільства.

Переробне підприємство з виробництва харчових продуктів як об’єкт управління - це складна, динамічна, виробнича, соціально-економічна, технічна й організаційна система, відкрита до впливу зовнішнього середовища. У виробничому процесі підприємства поєднуються різні матеріальні й трудові ресурси, між якими існує безліч зв’язків. Підприємство переробної промисловості України є багатоелементним утворенням і ділиться, залежно від застосовуваної підстави (ознаки) розподілу, на безліч елементів (підсистеми) [2].

Переробне підприємство з виробництва харчових продуктів, яке успішно функціонує, повинне не тільки мати поточні доходи, а й забезпечувати розвиток усіх складових потенціалів підприємства. Саме потенціал відображає рівень конкурентоспроможності організації.

Конкурентоспроможність потенціалу підприємства – це комплексна порівняльна характеристика, що відображає рівень переваги сукупної оцінки показників можливостей підприємства, які визначають його успіх на певному ринку за певний проміжок часу стосовно сукупності аналогічних показників підприємств-конкурентів [2].

Потрібно враховувати, що конкурентоспроможність потенціалу підприємства – комплексне, багато профільне поняття, оскільки передбачає врахування взаємодії всіх його складових (виробництво, персонал, маркетинг, менеджмент, фінанси та ін.) [2].

Особливий науковий інтерес, на нашу думку, викликають ті дослідження багатоаспектного аналізу потенціалу підприємств як рушійної сили розвитку, де поряд із основними поняттями „потенціалу” розглядається взаємодія з іншими економічними категоріями „інновації”, „розвиток” та „сталий розвиток” (рис. 1).

Рис. 1. Місце потенціалу у системі розвитку підприємства

Загальні особливості формування потенціалу підприємств переробної промисловості можна охарактеризувати так:

- формуванню або корегуванню, насамперед, підлягає виробнича система, яка виступає основним носієм потенціалу на переробних підприємствах. Саме від її властивостей найбільше залежить загальний та виробничий потенціал;

- одиниці виміру потенціалу переробних підприємств є натуральними (штуки, кілограми, тонни) за певний проміжок часу, оскільки залежать від виду продукції, що виробляється підприємствами;

- основними суб'єктами оцінки потенціалу переробних підприємств, окрім власника та конкурентів підприємства, також виступають регіони (де продукція цих підприємств реалізується), оскільки харчові продукти є предметами широкого споживання і повинні задовольняти потреби місцевого населення. Держава виступає суб'єктом оцінки потенціалу переробних підприємств, тому що продукти харчування є вагомою складовою експортно-імпортного балансу, а також є стратегічно важливими для країни;

формування або корегування носія потенціалу здійснюється за таким алгоритмом: вибір (зміна) продукту - вибір (зміна) рецептури - вибір (зміна) об'ємів виробництва - вибір (зміна) технології виробництва - вибір (зміна) рі-

вня механізації чи автоматизації - вибір (зміна) вимог до персоналу підприємства - вибір (зміна) ринків збуту.

Варто зазначити, що, аналізуючи галузеві особливості формування потенціалу, досліджують специфіку технологічних процесів та організації виробництва, особливості ресурсів, витрачених на виробництво, та отриманого кінцевого продукту, характеризують сегментні групи споживачів товарів підприємств, а також ринки збуту, на яких вони функціонують тощо.

Загальну еволюцію методології дослідження та оцінки потенціалу підприємств можна умовно розподілити на дві частини – етап стихійного розвитку, етап наукової сегментації. Кожен із них свідчить про різний рівень економічної свідомості економістів-практиків. Наприклад, перший етап характеризується нечітким формулюванням предмета досліджень, хоча учені та бізнесмени-практики вже зрозуміли необхідність створення якісно нових механізмів управління, які дали б змогу поєднати вітчизняний досвід планування підприємницької діяльності із сучасними соціально-економічними перспективами (можливостями). Створення механізмів такого типу можливе лише на основі врахування спадкового характеру циклів розвитку економічних систем. У рамках цього етапу переважали етіологічний та ресурсний підходи до розуміння потенціалу переробних підприємств, що свідчило передусім про недостатній рівень теоретичного опрацювання проблеми [7].

Проте, варто зауважити, що переробна промисловість забезпечує потреби населення у харчових продуктах. У цілому підприємства цієї сфери бізнесу можна віднести до трудо- та матеріалодомінаційних, але в окремих випадках зі значним впливом машин та устаткування на ефективність їхньої діяльності. Промисловість тісно пов'язана з сільським господарством (на стадіях первинної обробки сировини), з машинобудуванням (щодо забезпечення устаткуванням). У переробній промисловості розвинена спеціалізація за стадіями технологічного циклу, якщо перші стадії наближені до сировини, то наступні – до споживача. Прикладом може слугувати м'ясна галузь: забій тварин на підприємствах-виробниках, виготовлення фабрикатів та напівфабрикатів із м'яса у центрі споживання. Цукрове та молочне виробництва, на противагу, розташовуються поблизу джерел сировини (рис. 2).

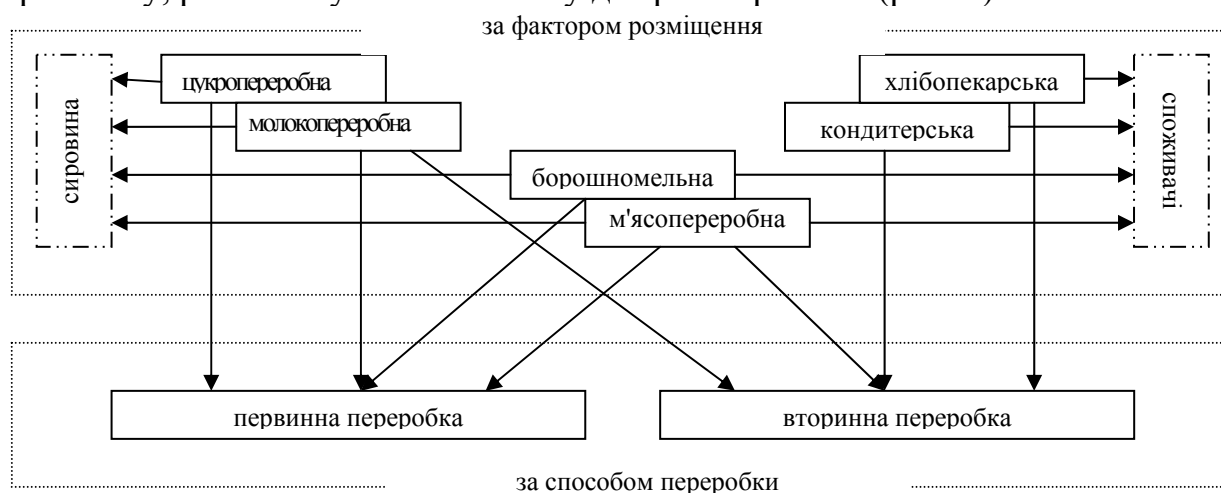

Рис. 2. Класифікація переробних підприємств за факторами розміщення та способами переробки

Динамічність ринкового попиту на продукцію переробної промисловості (у частині товарів для населення) вимагає, щоб потенціал виконував свою головну місію - забезпечувати конкурентоспроможність підприємств та був його основою.

Висновки. Проведені дослідження дають змогу зробити висновки про існування певних особливостей формування потенціалу переробних підприємств з виробництва харчових продуктів. Досить часто саме ці специфічні фактори формулюють успішність чи, навпаки, крах у довгостроковій перспективі. У структурі кожної соціально-економічної системи слід виокремлювати ключові елементи, що обумовлюють розвиток всієї структури внаслідок комплексних зв'язків, мультиплікативних ефектів та феномену синергії, що є актуальним для нинішніх умов.

Список використаних джерел:

1. Бажанова О.В. Економічний потенціал та потенціал економічного розвитку підприємства: відмінності та особливості / Вісник економіки транспорту та промисловості. – 2010. - № 29. - С. 307 - 309.
2. Бачевський Б.Є. Потенціал і розвиток підприємства: Навч. посіб. / Бачевський Б.Є., Заблудська І.В., Решетняк О.О. – К.: ЦУЛ, 2009. – 400 с.
3. Крисанов Д.Ф. Економіко-екологічні проблеми харчової промисловості України. / Д.Ф. Крисанов – К.: ІЕ НАНУ, 2002. – 274 с.
4. Словник.net Портал української мови та літератури – Режим доступу: <http://www.slovnyk.net>.
5. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А.М. Прохоров. – 4-е изд. – М.: Советская Энциклопедия, 1989. – 1406 с.
6. Ansoff, H. I. Optimizing profitability in Herbulent / H. I. Ansoff // Long range planing - Oxford etc., 1993. - № 5. - pp. 112 - 123.
7. <http://www.business.ua/>.
8. <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/>.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х.З.

УДК 339.13.012

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

**Макаренко П.М., д.е.н., професор, член-кореспондент НААН України;
Момот Ю.М., аспірант
Полтавська державна аграрна академія**

У статті автором досліджено сутність органічного землеробства та визначено його переваги. Проаналізовано та оптимізовано структуру посівних площ сільськогосподарських підприємств Полтавської області для ведення органічного виробництва. На основі розроблених технологічних карт, авторами проведено порівняльний аналіз ефективності використання інтенсивної та органічної системи землеробства.

In this article the author studies the optimised essence of organic farming and determines benefits. It is analysed and sowing the structure of the areas of Poltava region agricultural enterprises for organic production. By the authoris it is made the comparative analysis of efficiency usage of intensive and organic farming based on developed technological cards.